

שבילי דירחא

ביאור פשוט והקדמה לסוגיות של קידוש החודש

קיצור עבור לומדי הדף היומי, ערכין ט, א-ב
[ושמעתא דיובלות, ערכין יב, א - יג, א]

אברהם יעקב גולדמינץ

מחבר הספרים חן משה (טיפול רפואי בהורים), נקודות סיכום למפרשים ועוד
פעיה"ק ירושלים ת"ו שנת ה'תשע"ב
מהדורה ראשונה ומורחבת - אדר ב' ה'תשס"ה

מושגים (כל המושגים מבוארים עם מקורותיהם):

בשביל להקל על זכירת וחשבונות הזמנים, משתמשים ב**סימנים** של זמן קביעות המולד. החלק הראשון של הסימן הוא מספר ה**ימים**, החלק השני הוא **שעות** והשלישי **חלקים**. חודש הלבנה סימנו כ"ט י"ב תשצ"ג, כ"ט ימים י"ב שעות תשצ"ג חלקים. לפעמים מחברים את שני החלקים הראשונים של הסימן. כגון, הפרש קביעות המולד לפי **ימות השבוע** הוא אי"ב תשצ"ג, יום אחד י"ב שעות ו-תשצ"ג חלקים.

מולד - הזמן שבו הלבנה נמצאת בין כדור הארץ והשמש. ממקום זה הלבנה ממשיכה לסיבוב נוסף, לאחר שהלבנה סיימה סיבוב מסביב לכדור הארץ.

חודש הלבנה - הזמן שבו לוקח ללבנה לעשות סיבוב ועוד קצת (כמה שהשמש התקדמה בזמן הזה), הזמן שבין מולד למולד. הזמן הזה הוא 29 וחצי יממות ותשצ"ג חלקי שעה, והוא מכונה **כ"ט י"ב תשצ"ג**. אם מחשבים לפי ימי השבוע מקבלים ארבעה שבועות ועוד יום אחד י"ב שעות ו-תשצ"ג חלקים. ההפרש הזה בימות השבוע נקרא **אי"ב תשצ"ג**.

זמן ראיית הירח בארץ ישראל \ בבבל - הירח לא נראה ברגע המולד עצמו, אלא כמה שעות אחריו. מספר השעות תלוי במיקום על פני כדור הארץ בזווית הראיה ובעוד סיבות.

מולד זקן - מכיון שהירח לא נראה כמה שעות לאחר המולד, כאשר המולד אחרי חצות היום, הירח **נראה** רק ביום שלאחריו, ואז מאחרים את קביעת ראש החודש ליום הבא שהוא יום ראיית חידושה של לבנה.

חודש - לא קובעים חודש באמצע היום, שיהיה חלק מהיום בחודש הזה וחלק בחודש הבא, קובעים חודשים של 29 או 30 יום.

חודש חסר - חודש של 29 ימים.

חודש מלא \ **חודש מעובר** - חודש של 30 יום.

שנת החמה - הזמן שבו החמה משלימה סיבוב שלם סביב כדור הארץ. החישוב הפשוט הוא לפי 365 ורבע יום, ויש דעה שזה קצת פחות מרבע יום. ההפרש בין שנת החמה לשנת הלבנה הוא **י"כ"א ר"ד**.

שנת לבנה - הזמן שעובר בין המולד של ראש השנה בשנה אחת לבין המולד של ראש השנה בשנה שלאחריה. לצורך נוחות החשבון, מחשבים את ההפרש בין המולדות לפי ימות השבוע, בשנה רגילה יש 12 פעמים כ"ט י"ב תשצ"ג, וההפרש יוצא חמישים שבועות ועוד **ד"ח תתע"ו**, ארבעה ימים שמונה שעות ו-תתע"ו חלקים.

שנה כסידרה - שנה שבה החודשים מסודרים אחד מלא ואחד חסר, כך שיוצא ששה חודשים מלאים וששה חודשים חסרים. בשנה כסידרה השנה היא $6 \times 29 + 174 = 354$ ימים. 350 יום הם 50 שבועות, ועוד 6×30 ימים מהחודשים המלאים, וזה יוצא $174 + 180 = 354$ ימים. בשנה כסידרה ראש השנה מתאחר ארבעה ימים מקביעות היום שלו בשנה הקודמת, דהיינו אם בשנה הקודמת ראש השנה היה ביום ראשון, בשנה הבאה הוא יהיה ביום חמישי. אם מעברים חודשים נוספים, יוצא שראש השנה מתאחר בעוד יום או יומיים, וכן אם מחסרים חודשים נוספים ראש השנה יוצא מוקדם יותר ביום או ביומיים. מובן שהאיחור או ההקדמה הינם **בקביעת היום** של ראש השנה ולא בזמן **המולד עצמו**, שהוא תלוי במהלך הירח. כאמור, הפרש המולד בשנת לבנה הוא **ד"ח תתע"ו**, ויוצא שהמולד מתאחר בארבעת הימים האמורים, ועוד שמונה שעות ו-תתע"ו חלקים.

פתיחה לסוגיא בערכין

כתב רש"י (ט, א ד"ה קדים) 'ומרנני עלמא בתר רבנן למימר כל מה דבעו עבדי'. מבואר שכל החשש הוא רינון, ולא עצם הנושא של קידוש החודש. ואפשר להגיד שכאשר יש רינון, אין היתר למה שחכמים רצו לעשות, כל ההיתר שלהם הוא כאשר אין רינון, כאשר אין שקר נודע' (ר"ה כ, ב רש"י ד"ה האי מיחזי כשיקרא).

'נתנה תורה רשות לבית דין לעבר את השנה עבור כל צורך שיראו, מלבד סימני התקופה שהם חיוב' (תו"כ אמור פ"ט ה"ה, הובא בשקל הקדש פ"ד מקדו"ה ה"ה ס"ק כד). ישנם כמה טעמים שבגללם ראוי לעבר את השנה, וכמה טעמים שאין מעברים את השנה בגללם (סנהדרין יא, א - יג, א). למסקנת הגמ' (ראש השנה כ, א-ב, וראה רמב"ם פ"ג מקה"ח הלכות יז-יח), כשם שנתנה תורה רשות לעבר את השנה, כן נתנה תורה רשות לעבר או לקדש את החודש, לפי ראות עיני בית דין. ואחרים פליגי על דין זה.

לישראל ניתן כח לקבוע את המועדים, ועל זה נאמר אתם אפילו שוגגין אפילו מזידין ואפילו מוטעין (ר"ה כה, א), שאין הדבר מסור אלא להם, ומי שצוה לשמור המועדות הוא צוה לסמוך עליהם (רמב"ם פ"ב מקה"ח ה"י).

כתב רבינו חננאל (ר"ה כ, א ד"ה כי אתא) 'מפני שבית דין לא היו מגלין אותו ... נדמה לו שבית דין מעברין על צורך השעה'. המצוה לקדש על הראיה היא מצוה חשובה, ולדעת רוב הראשונים אף דוחה שבת. בנוסף, יש לביי"ד כח לעבר את החודשים לצורך השעה שלא על פי הראיה.

אלו הם דברי הגמ' (ר"ה שם) 'מאימין על העדים' ופירש רש"י (ד"ה ואין מאיימין וד"ה בשאר ירחי) 'שיאמרו ראינו ויעידו שקר ... כגון אותה ששינו במסכת ערכין אין פוחתין מארבעה חדשים המעוברין בשנה וכו', ואם עיברו שמונה ובוזה לא נראית ביום שלשים, נמצא שאנו צריכין לאיים עליהן לומר ראינו בשביל לקדש'.

וזו התכלית של כל החשבונות בסוגיא, כיון שישנן סיבות נוספות הגורמות לשנות קצת מזמני המולדות, צריכים לדעת עד כמה מותר וכיצד לשנות מזמני המולדות. [יצויין שברמב"ם משמע שיטה אחרת בהבנת הסוגיא, לא נכנסתי לזה במסגרת זו. הביאורים דלהלן מבוססים גם על הרמב"ם, למרות שכנראה שיטת הרמב"ם נובעת מכמה פרטים השנויים במחלוקת.]

שנה מלאה \ **חסרה** - שנה שהחודשים שבה לא מסודרים כנ"ל, אלא גם חשון וגם כסליו חסרים או מלאים. 353 או 355 ימים.

שנה מעוברת - שנה שהוסיפו לה חודש. החודש יכול להיות 29 או שלושים יום (תלוי במח' בגמ'), ואז בשנה כסידרה השנה היא 54 שבועות ועוד חמישה או ששה ימים (בזמן המולד עצמו). הפרש המולד בימות השבוע של שנה מעוברת היא הכ"א תקפ"ט, חמישה ימים עשרים ואחת שעות ו- תקפ"ט חלקים.

חישובי המהלכים של גרמי השמים (חשבונות אסטרונומיים) הם מורכבים ביותר. ישנה אימרה שאם החשבון מסתדר, כנראה ישנה איזו טעות, והחשבון האמיתי הוא יותר מסובך. אנחנו משתמשים בחשבון ממוצע, שגם הוא מסובך. מכיון שקשה לעצור באמצע מהלך החשיבה ולבדוק את החשבון של המולדות, המלצתי למי שלומד את הסוגיא בפעם הראשונה, שלא לעקוב אחר החשבונות של זמן המולד, ולהתמקד בשקלא וטריא. ורק לאחר מכן להיכנס גם לכל החשבונות.

פרק א - הקדמה כללית

א. קביעת הזמנים

כתב הרמב"ם (סה"מ עשה קנג) 'שציונו ית' לקדש חדשים ולחשב שנים, וזו היא מצות **קידוש החודש**, והוא אמרו יתעלה (שמות יב, ב) החדש הזה לכם ראש חדשים ... ואמרו (דברים טז, א) שמור את חדש האביב, הורה כי שנתנו ראוי **שנשמור בה פרקי השנה**, ולכן תהיה שמשית'.
החודש נמנה לפי **מהלכי הלבנה**, ודואגים לכך שהשנה תהיה מתוקנת לפי **מהלך השמש**, שעונות השנה יישמרו ויהיו בזמן הקבוע להם, על ידי שחודש ניסן יהיה באביב. אחת לכמה שנים מעברים את השנה, בשביל להשלים את ההפרש בין שנת החמה לבין חודשי הלבנה.

ב. זמן ממוצע

כאמור, החשבונות של מהלכי הלבנה והחמה **מורכבים מאוד**, ותלויים בהרבה מאוד פרטים. בכדי להקל על החשבון, ישנו **חשבון ממוצע** (הלכה למשה מסיני), ועל פיו נקבע לוח השנה לפי חשבון. אולם יש לדעת שהחשבון הזה לא לגמרי מדויק, וישנן סטיות ממנו.
וביאר החזון איש (קונטרס י"ח שעות אות יב) 'לא קבעוהו חכמים אלא על מולד האמצעי, שמפני שנתמעטו הלבבות ובטלה הראיה אמרה הלכה למשה מסיני **שאפשר לקבוע** על פי החשבון ועל פי מולד האמצעי (= הממוצע), שהרי **עיקר הקביעות נשמר** על ידי האמצעי, ואם האמיתי מתקדם סופו לשוב ולהתאחר, ואם מתאחר סופו להתקדם. ובשעת ראייה קבעו על פי מולד האמיתי'.

ג. רקע כללי

חודש של לבנה הוא הזמן שבו הלבנה מתחדשת, דהיינו היא מתקטנת עד שנסתרת מעין כל ואחר כך נראית שוב והולכת וגדלה. המולד בא ברגע שבו הלבנה עומדת **בין השמש לבין כדור הארץ**, ומתחילה להתחדש שוב.

הלבנה מקיפה את כדור הארץ. חודש של לבנה הוא קצת יותר מהקפה, משום שהירח צריך לעמוד בין השמש לבין כדור הארץ, וגם השמש זהה קצת במשך החודש. שנת חמה היא הזמן שבו החמה **מקיפה** את כדור הארץ במחזור השנתי. עונות השנה נקבעות לפי מיקומה של השמש, והן חוזרות על עצמן בכל שנה. את שנת החמה מחלקים לארבע תקופות, שהם עונות השנה. מכיון ששנים עשר חודשי לבנה הם פחות משנת חמה, צריך להוסיף חודש כל שנתיים-שלוש, בשביל **להתאים** ולהשלים את ההפרש בין שנת הלבנה לשנת החמה.

ד. חשבונות כלליים

חודש ממוצע של לבנה הוא קצת יותר מ-29.5 ימים (עוד 793/1080 שעה, שזה תשצ"ג חלקים). מכיון שלא עושים חודש מחצאי ימים (מגילה ה, א), עושים חודש של 29 או 30 יום. אם חודש היה 29.5 ימים בדיוק, היו עושים חודש אחד חסר ואחד מלא בצורה מסודרת, אבל צריך להתחשב בתוספת של תשצ"ג חלקים. חלקים אלו מצטברים **לשמונה שעות ו-תתע"ו חלקים** בכל שנה (רמב"ם שם פ"ח מקידוש החודש ה"א-ה"ג וטור או"ח סי' תכז). שנת החמה היא 365 ורבע יום (וי"א קצת פחות מרבע יום). ההפרש בין שנת החמה לשנת הלבנה הוא קצת פחות מ-11 ימים.

ה. קביעת ראש חודש

המולד מתרחש ברגע מסויים במשך היממה, בכל חודש בשעה אחרת. המולד הוא סיבה לקביעת החודש, אבל היום שבו ראש החודש יחול בפועל נקבע על ידי בית דין (ובימינו על פי חשבון). כאמור, יש לבית דין כח לשנות קצת מחלות המולד, והמועדות נקבעים על פי בית דין, ומי שצוה לשמור המועדות הוא צוה לסמוך עליהם (רמב"ם פ"ב מקה"ח ה"י).

ו. אסטרונומיה מודרנית

כיום ישנה הבנה אחרת בכל מהלכי גרמי השמים, טוענים שהארץ סובבת סביב השמש ולא השמש סביב הארץ, וכן טוענים שאין גלגל היומי שמניע במהירות את כל גרמי השמים, אלא הארץ היא שסובבת סביב עצמה, ועוד. ההבדל הוא בצורת ההבנה איך הדברים פועלים, מה סובב סביב מה וכיצד. אין הבדל בחשבונות, כמה זמן לוקח לחמה או ללבנה להשלים את ההקפה שלהם, כך שלדין אין נפק"מ. גם האסטרונומיה המודרנית מודה בכך שהעומד סביב כדור הארץ רואה את הדברים כפי שהבינו הקדמונים, וכל ההבדל הוא מה היה רואה האדם אילו היה עומד מחוץ לכל המערכת ומביט בגרמי השמים.

פרק ב - מהלכי הלבנה

א. חודשה של לבנה

הלבנה מקיפה את כדור הארץ ועוד קצת (כמה) שהשמש התקדמה באותו זמן) במשך חודש. חודשה של לבנה הוא 29 ימים 12 שעות (חצי מיממה) 793 חלקים (מתוך 1080 בשעה, דהיינו שני שליש שעה ו- 73 חלקים, ובשעון של ימינו 44 דקות ושלש שניות ושלש שניה, שהם 44 דקות וחלק אחד). דבר זה מכונה בקיצור **כ"ט י"ב תשצ"ג** (רמב"ם פ"ו מקידוש החודש ה"ג).

החודש לא נקבע לפי ההקפה של הלבנה סביב כדור הארץ, אלא לפי **זמן המולד**, חידושה של לבנה, כאשר הלבנה עומדת בין השמש ובין כדור הארץ. זמן המולד הוא **קצת יותר מהקפה** של הלבנה סביב כדור הארץ, משום שבמשך החודש גם השמש התקדמה קצת, והלבנה צריכה להשלים גם את המרחק הזה.

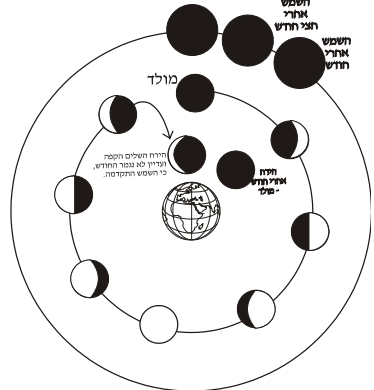
משך החודש של הלבנה משתנה מעט בכל חודש (ראה ברמב"ם פרקים יד-טז מהלכות קידוש החודש), והזמן של כ"ט י"ב תשצ"ג הוא **ממוצע**, למרות שיש חודשים קצת יותר ארוכים ויש חודשים קצת יותר קצרים. כאשר הסנהדרין חקרו את העדים, הם חישובו מתי הירח היה אמור להיראות באמת, ולפי זה ידעו אם העדים משקרים. מתחילים למנות את היממה מתחילת הלילה ולא מאמצעו, וכן את היום מהבוקר ולא מאמצע הלילה. לעיתים משתמשים בשעון של 24 שעות, דהיינו שעה 21 בתוך היממה היא בעצם שעה 9+12 דהיינו 12 שעות הן כל הלילה וזו שעה 9 ביום. היום מקובל למנות את שעה 12 באמצע היום, דהיינו שעה 9 בשעון אסטרונומי מקבילה לשעה 3 אחה"צ בשעון המקובל היום.

כיום מקובל לחלק שעה ל-60 דקות. החלוקה ל-1080 היא נוחה בחשבון אסטרונומי בגלל כמה סיבות. כל 18 חלקים הם דקה אחת. כל חלק הוא שלוש שניות ושלש. [כיום מכריזים את זמן המולד לפי השעון הרגיל שלנו, ורק את הדקה מחלקים לשמונה עשר חלקים.]

ב. חשבון לפי ימי השבוע

כשתחשב את ימי החודש של הלבנה שבעה שבעה שהם ימי השבוע, יהיו 28 יום ארבעה שבועות, וישאר יום אחד ו-12 שעות ו-793 חלקים. וזה מכונה **א"ב תשצ"ג** (רמב"ם שם פ"ו ה"ה). החשבון הזה הוא מהשעה של המולד לשעה של המולד, בלי להתייחס ליום שבו קבעו את ראש החודש בפועל.

חודש של לבנה, קצת יותר מהקפה סביב הארץ

החשבון הוא מזמן המולד, דהיינו אם המולד היה בתחילת ליל שבת אזי המולד הבא יהיה ביום ראשון בבוקר (לאחר י"ב שעות) שעה 12 (=אפס) ותשצ"ג חלקים. אם המולד יהיה באיזה שהוא זמן באמצע היום, אזי לחודש הבא יש להוסיף לפי החשבון האמור. דבר זה יכול לגרום לתוספת של יום בפועל, אם המולד הינו פחות מחצי יממה לפני סוף היום, שאז המולד הבא יהיה כבר ביום ה-31 מיום המולד הקודם, ואז החודש הזה הוא חודש מלא (בן 30 יום, וראש החודש הוא ביום ה-31).

הראשונים השתמשו הרבה בחשבון של הפרש ימי השבוע, מבלי להזכיר שמדובר חודש אח"כ או שנה אח"כ, דהיינו בלי להזכיר את ארבעת השבועות של החודש או את חמישים השבועות של השנה.

ג. חשבון של שנה שלמה

הזכרתי לעיל שישנו הפרש של כשליש יום בזמן המולד. ההפרש הזה מצטבר ליום אחד בכל שלוש שנים, שאותו מוסיפים על ידי עיבור של חודש נוסף (שהיה שלושים יום במקום עשרים ותשע), וכן עוד יום בכל שלושים שנה (ואז יש עוד הפרש של כ-360 חלקים, והוא מצטבר במשך השנים).

חודש של הלבנה הוא כ"ט י"ב תשצ"ג, וכשמכפילים זאת ב-12 מגיעים לחמישים שבועות ארבעה ימים שמונה שעות ו-876 חלקים.

סתם שנה היא שנה כסדרה, דהיינו שחודש אחד מלא וחודש אחד חסר, וסך הכל ששה חודשים מלאים וששה חודשים חסרים.

שנה כסידרה היא 354 ימים, ובחשבון ימי השבוע 350 יום הם 50 שבועות, וארבעה ימים. ישנו הפרש של עוד שמונה שעות ו-תתע"ו חלקים שמצטבר ליום נוסף כל שלש שנים ועוד יום כל שלושים שנה.

ההפרש של ד"ח תתע"ו הוא הפרש בגלל ימי השבוע, ולא דווקא בקביעות של התאריך בפועל. מובן שאם יהיו חודשים מלאים נוספים, אזי התאריך יתקדם בימים נוספים, ויתאחר מזמן המולד. כאמור, אחת לשלוש שנים צריכים להוסיף יום אחד, בשביל להשלים את שמונת השעות הנוספות.

ניתן להמחיש זאת שכאשר המולד של השנה הקודמת היה פחות משמונה שעות לפני סוף היום, אז ההפרש של ד"ח תתע"ו נהיה למעשה חמישה ימים, ולכן באותה שנה מוסיפים עוד יום (חשון וכסלו מלאים).

החשבון הזה הוא לפי זמן המולד. דהיינו אם המולד של ליל ראש השנה בתחילת ליל שבת אזי המולד של ליל ראש השנה בשנה הבאה יהיה ביום רביעי בשעה שמונה בלילה ו-תתע"ו חלקים (חשבון השעות מתחיל מהשקיעה ולא מחצות). אם המולד הוא בשבת אחר הצהריים בשעה שש, אזי המולד בשנה הבאה יהיה בליל חמישי שעה שתיים ו-תתע"ו חלקים, ובעצם התקדמנו בחמישה ימים ולא רק בארבעה.

ד. חשבון של שנה מעוברת

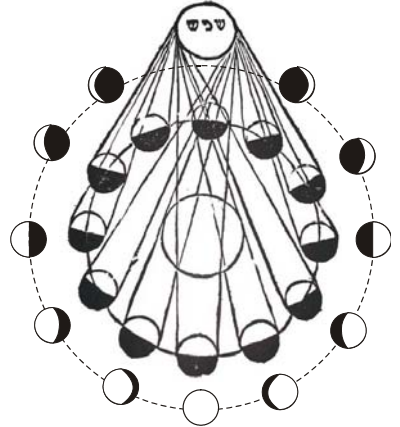
מכיון ששנת החמה ארוכה משנת הלבנה, ובכדי להשוות בין השנים, ולשמור שניסן יהיה בתקופת האביב, צריכים להוסיף חודש מידי כמה שנים (ראש השנה כא, א).

בשנה מעוברת ישנם שלושה עשר חודשי לבנה. בשנה מעוברת המולד מתקדם עוד אי"ב תשצ"ג בנוסף ל-ד"ח תתע"ו. סך הכל זה חמישה ימים 21 שעות ו-589 חלקים. ההפרש הזה נקרא **הכ"א תקפ"ט** (רמב"ם שם פ"ו ה"ה). כאמור, המספרים הללו הינם ההפרש בימי השבוע בין מולד למולד. מובן **שקביעות היום** של ראש השנה תלוי במספר החודשים המלאים והחסרים בפועל, ולא בהפרש של זמן המולד.

ה. ראיית המולד ומולד זקן

כאמור, המולד הוא הזמן שבו הירח משלים את **ההקפה** של כדור הארץ ומתקדם עוד קצת (כמה שהשמש התקדמה באותו זמן) עד שהוא עומד שוב כנגד השמש. בזמן הזה השמש מאירה את חצי הירח שאינו פונה לארץ, **ואי אפשר לראותו**. למעשה רואים את הירח רק כמה שעות **לאחר** המולד. בפשטות הגמי' משמע שבארץ ישראל מתחילים לראות את הירח שש שעות לאחר המולד, ואילו בבבל רואים אותו רק 18 שעות לאחר המולד (ראש השנה כ, ב). הראשונים מתחבטים כיצד ליישב גמי' זו עם המציאות, וכלשון הרמב"ם (פ"א מקד"ה ה"ג) 'הלבנה נסתרת בכל חדש וחדש ואינה נראית כמו שני ימים או פחות או יתר'.

אופן ראיית הירח במשך החודש

הירח עצמו הוא כדור, אבל אי אפשר לראות את כל העיגול, רק את החלק המואר שלו. חצי מהירח שפונה לכיוון השמש הוא מואר. בארץ רואים את מה שפונה לכיוון כדור הארץ, באמצע החודש זה כל חצי הירח המואר, בתחילת החודש או בסופו רואים רק חלק מחצי הירח המואר.

ברגע המולד עצמו הירח עומד בין השמש לבין הארץ, החצי המואר של הירח פונה לכיוון השמש, והחצי החשוך לכיוון כדור הארץ. לכן לא רואים את הירח בכלל. לאחר המולד במשך כמה שעות החלק שפונה לכיוון כדור הארץ מחצי הירח המואר הוא קטן מאוד, ולא ניתן לראותו. רק לאחר יממה ויותר אפשר לראות חלק קטן מחציו המואר של הירח. אם **המולד** הוא בתוך שש שעות לפני סיום היום, **מאחרים** את קביעת ראש החודש ליום הבא, לזמן שבו **הירח נראה** בפועל (ר"ה שם, רמב"ם פ"ז ה"ב). כאשר המולד הוא מחצות היום ולמעלה, בתוך שש שעות לפני סיום היום, מאחרים את קביעת ראש החודש לזמן ראיית המולד, וזה נקרא **מולד זקן**.

ו. חשבון הראייה וצרכים נוספים

לוח השנה מורכב **משילוב** של שנת החמה וחודשי הלבנה. כיום הלוח נקבע לפי **חשבון**, ובעבר קידשו לפי **ראיית** חידוש הלבנה.

גם כאשר קידשו לפי המולד השתמשו בחשבון, וניווטו את הדברים לפי **צרכים נוספים**. כגון הכלל האומר לא אד"ו ראש ולא בד"ו פסח, שלא קובעים את יום הכיפורים לא בערב שבת ולא במוצאי שבת, יום ערבה (הושענה רבה) שלא יחול בשבת וכד'. יצויין שלא בכל התקופות הקפידו על הכללים הללו, אבל תמיד דחו את הקביעות מכל מיני סיבות. היו בעלי אינטרסים שרצו לרמות את החכמים ולהשפיע על קביעת המועדים. צריך לחשב את הכללים האלו מראש, כבר מתחילת השנה הקודמת; וזו הסיבה שרוצים שיהיו חודשים מלאים או חסרים נוספים, לא כמו החשבון הרגיל של המולדות (ראש השנה כ, א, סנהדרין יא, א).

כאמור, זו התכלית של החשבונות בסוגיין במסכת ערכין, לא חייבים צריכים לעשות את הקביעות לפי זמני המולדות, אלא כיון שישנן סיבות נוספות שבגללם ביי"ד רשאים **לשנות קצת** מזמני המולדות, צריכים לדעת עד כמה **מותר** וכיצד לשנות מזמני המולדות.

ז. סיכום

זמן **החודש של הלבנה** הוא כ"ט י"ב תשצ"ג, שזה ההפרש בין מולד למולד. מכיון שלא מחלקים חודש לשעות, **עושים** חודש של 29 או 30 יום. אם מחשבים לפי **ימי השבוע** אזי זמן המולד של הלבנה הוא ארבעה שבועות ו-א"יב תשצ"ג.

שנים עשר חודשי לבנה הינם חמישים שבועות ו-ד"ח תתע"ו. שנה של שנים עשר חודשים כסידורן, דהיינו ששה חודשים מלאים וששה חסרים, הינה חמישים שבועות וארבעה ימים, ונשאר קצת יותר משליש יום, כך שבכל שלוש שנים צריך **להוסיף עוד יום**, ובכל שלושים שנה צריך להוסיף יום נוסף בגלל השעות והחלקים המצטברים. בשנה מעוברת ההפרש בין המולדות הוא הכ"א תקפ"ט. ישנן **סיבות נוספות** לעבר חודשים (לעשות חודשים מלאים) או לחסרם, כגון לא אד"ו ראש.

הירח **לא נראה** בזמן המולד ממש, אלא כמה שעות לאחריו. בארץ ישראל לאחר ששעות, ובבבל אחרי 18 שעות. כאשר המולד הוא סמוך **לסוף היום**, הירח נראה רק ביום המחרת. זה נקרא מולד זקן, ו**דוחים** את קביעות ראש החודש ליום המחרת.

פרק ג - הדחיות

ישנם ארבעה דחיות, שבגללם דוחים את קביעות היום של ראש השנה, למרות שחשבון המולדות (ואולי גם ראיית הירח החדש) מראה זמן מסוים, דוחים את יום הקביעה בפועל.

א. **לא אד"ו ראש** (רמב"ם פ"ז מקה"ח ה"א). כשהיה מולד תשרי באחד משלשה ימים האלו, קובעין ראש חודש ביום שלאחריו. דואגים שיום נטילת ערבה (הושענה רבה) לא יחול בשבת, וכן דואגים שיום הכיפורים לא יחול בערב שבת או אחרי שבת, שלא יהיו שבת וחג סמוכים, וכן שיו"ט ראשון של סוכות לא יחול ביום ששי או במוצאי שבת.

הכלל לא בד"ו פסח הוא השלכה מהדין הזה. בעקבות חשבון השנה הקבוע בזמן הזה נובע מכאן גם הכלל א"ת ב"ש, תשעה באב יחול באותו היום בשבוע שחל בו יום ראשון של פסח, שבועות יחול באותו היום שחל בו יום שני של פסח וכו'.

ב. **מולד זקן**. כשיהיה המולד מחצי היום ולמעלה קובעין ראש חודש ביום שלאחריו (ר"ה כ, ב, רמב"ם שם ה"ב). כאמור לעיל (פ"ב סע' ה) דין מולד זקן אינו דחיה בגלל צורך של העם, אלא בגלל זמן **ראיית הירח** בפועל, שהוא יותר משש שעות אחרי המולד, ויוצא למחרת.

ג. **גטר"ד**. אם המולד יהיה בליל שלישי בתשע שעות בלילה ומאתים וארבעה חלקים משעה עשירית או יתר על זה, אם היתה שנה פשוטה דוחין את ראש השנה ואין קובעין אותו בשלישי בשנה זו אלא בחמישי בשבת, בשביל שלא יהיו יותר מדאי חודשים מלאים. עיקר זה בנוי על העיקרים הראשונים (מפרש על הרמב"ם שם), לפי שהמולד של השנה הבאה יצא בשש שעות ביום שבת, וידחה ליום שני, ואז יהיו **יותר מדאי חודשים מלאים** באותה שנה.

ד. **בט"ו תקפ"ט**. אם יצא מולד תשרי ביום שני שלש שעות ביום ו-תקפ"ט חלקים משעה רביעית או יתר על כן, אם היתה אותה השנה מוצאי המעוברת שהיה השנה הסמוכה לה שעברה מעוברת, אין קובעין ראש החודש בשני בשנה זו אלא בשלישי. עיקר זה בנוי על העיקרים הראשונים (מפרש על הרמב"ם שם), בחשבון מתאים לשנה מעוברת.

ה. **מפני עיבור שנה**. כאמור, מידי כמה שנים מוסיפים חודש ומעברים את השנה, בשביל שחודש ניסן יהיה באביב. לפעמים ההפרש הוא יום אחד (לשיטת הרמב"ם פ"ד מקה"ח הט"ז, ואכמ"ל), ואפשר להוסיף יום באחד החודשים, וכך לדחות את העיבור לשנה הבאה. דבר זה נעשה בגלל צורך של העם, כגון שני רעבון או שנת שמיטה (סנהדרין יא, ב - יב, א. רמב"ם שם ה' טו).

הלכה זו לא נהגת בזמנינו שאנו מקדשים על פי חשבון, אלא רק על ידי בית דין. משל למנהל הקובע את סידרי העבודה, מול מזכירה האומרת לעובדים את שעליהם לעשות, ואינה יכולה להתגמש לפי המצב.

פרק ד' - ערכין ט, א-ב - חשבונות של עיבור החודש

א. הנידונים בסוגיין

המשנה אמרה אין פוחתין מארבעה חודשים המעוברים בשנה, ולא נראה יתר על שמונה. הסיבה להוסיף או לחסר חודשים מעוברים הינה כל החשבונות שמובאים בפרקים הקודמים, **הפרש השעות** של זמני המולדות ו**חשבונות נוספים** הגורמים לדחות את התאריך.

למרות שישנם כמה מחלוקות באמור לעיל, אנו נתייחס אל הדברים כמוסכמים על כולם, משום שהחשבונות של הראשונים בסוגיין הינם אחרי ההקדמות הללו.

נחלקו האמוראים בגמ' אם לא נראה יתר על שמונה הכוונה לא יותר משמונה חודשים מעוברים, או לא יותר משמונה חודשים חסרים. דהיינו אם הדין השני שבמשנה הוא **דין נוסף** - לא עושים פחות מארבעה חודשים מעוברים ולא יותר משמונה חודשים מעוברים; או שזה **טעם** לדין של המשנה - אין פוחתין מארבעה חודשים מעוברים מפני שאין מוסיפין על שמונה חודשים חסרים.

רב הונא סובר שמדובר בשמונה חודשים מעוברים, ועולא אמר שמדובר בשמונה חודשים חסרים. רש"י כתב שרב הונא מסכים עם הדין של עולא, שאין מחסרים יותר משמונה חודשים בשנה, והמשנה אמרה דין נוסף, שאין יותר משמונה חודשים מעוברים. עולא סובר שאין יותר משבעה חודשים מעוברים.

הגמ' תולה את המח' הזו במח' בדין של **שנה מעוברת**, אם **החודש הנוסף** הוא של שלושים יום בדוקא, או שהוא חודש ובי"ד מחליט אם הוא 29 או 30 יום. אם החודש הנוסף הוא **30 יום**, יוצא בחשבון שיכולים להיות שמונה חודשים חסרים, אבל אם החודש הנוסף הוא של **29 יום**, יכולים להיות גם שמונה חודשים מלאים, ועולא לא מסכים עם זה.

הראשונים נחלקו בכמה דברים בחשבון הסוגיא: אם השנה המעוברת שדנים בה היא **השנה הנוכחית**, שבה יש ארבע או שמונה חודשים מעוברים; או שמדובר **השנה הקודמת לשנה הזו** היתה שנה מעוברת, וזה גרם לכך שבשנה הזו יצטרכו לעשות כמה חודשים מעוברים. וכל זה יבואר לקמן בעז"ה.

אין מטרתו כאן לבאר כל שורה וכל פרט בגמ', ישנם ספרים שעשו זאת יותר טוב ממני. אשתדל להביא את החשבון הכללי, וכדאי לקרוא לפני הלימוד, בכדי להקל על הלימוד בפועל.

מכיון שקשה לעצור באמצע הבנת הסוגיא ולבדוק את החשבון של המולדות, המלצתי למי שלומד את הסוגיא בפעם הראשונה, שלא לחשב את השינויים של זמן המולד, אלא 'לסמוך' על מה שמובא בראשונים, ולחשב זאת רק בפעם השניה, אחרי שמבינים את השקלא וטריא בסוגיא.

ב. שיטת רש"י

רש"י נוקט שהגמ' עוסקת **בשנה שאחרי שנה מעוברת**, שהשנה הקודמת לשנה הזו היתה מעוברת.

הסיבה היא הרישא של המשנה. ברישא כתוב אין פוחתין מארבעה חודשים המעוברים בשנה, בשנה מעוברת לא מספיק ארבעה חודשים מעוברים, משום שאז יהיו תשעה חודשים חסרים, וזה לא טוב אליבא דכולי עלמא.

הזכרתי לעיל ששנה כסידרה היא 50 שבועות וארבעה ימים. שנה מעוברת היא 54 שבועות וחמישה או ששה ימים (תלוי אם החודש המעובר הוא 29 או 30 יום). המולד הוא **ד"ח תתע"ו**, ובשנה מעוברת **הכ"א תקפ"ט**.

בשנה כסידרה המולד יצא בזמנו, ואחת לשלוש שנים צריך להוסיף יום נוסף. בשנה מעוברת יותר מצוי שצריך להוסיף יום נוסף, משום שכ"א שעות הן כמעט יום שלם, ואם המולד הקודם היה אחרי שעה שלישית צריך להוסיף יום נוסף. כאשר ישנם שמונה חודשים חסרים אזי קביעות השנה הבאה תהיה יומיים לפני החשבון הנ"ל, דהיינו 50 שבועות ויומיים. אם בשנה הקודמת היתה סיבה לאחר את ראש השנה ביום אחד, עדיין אפשר לעשות כך וראש השנה יקדם למולד ביום אחד. אבל אם רוצים לעשות **תשעה חודשים חסרים** (שהיה רק ארבעה חודשים מעוברים בשנה מעוברת), אזי ראש השנה יקדם ביומיים, ואת זה לא עושים. גם בשנה מעוברת **אי אפשר להקדים את ראש השנה ביומיים** (שהיה רק ארבעה חודשים מעוברים), בפרט שבדרך כלל בשנה מעוברת צריכים יום נוסף.

ג. רב הונא

רב הונא סובר שמדובר **בדין נוסף**, בשמונה חודשים מעוברים. השנה הקודמת היתה מעוברת, והיו יכולים לעשותו בין מלא בין חסר. בפועל עשו אותו חסר, והקביעה של חודש תשרי **קדמה ביום אחד**. בשנה הנוכחית אפשר להשלים את היום הזה, וכן אפשר לעשות חודש מלא נוסף משום שעל יום אחד לא מקפידים (לאו אדעתיהו דאינשי, האנשים לא מתפלאים ולא שואלים על הפרש של יום אחד).

בשנה מעוברת ההפרש הוא הכ"א תקפ"ט. אם החודש המעובר היה חסר אז בקביעות השנה בפועל היו רק חמישה ימים, והמולד התאחר כ"א תקפ"ט.

בשנה הנוכחית צריכים להוסיף יום (על שנה כסידרה) להשלים את היום החסר בשנה הקודמת. בשנה כסידרה ישנם ששה חודשים מלאים, וכך מגיעים לחצי יום לפני המולד, ועכשיו צריכים להוסיף עוד יום **להשלים את השנה שעברה**.

המשנה אומרת שלא מוסיפים על שמונה חודשים מעוברים, אבל שמונה חודשים אפשר לעשות. בשנה כזו אחרי שנה מעוברת, אפשר **לדחות את ראש השנה ביומיים**, משום שיום אחד צריך בשביל **להשלים** את השנה הקודמת, **ועוד יום אחד** שעל יום אחד אנשים לא מתפלאים.

למעשה מדובר ביום וחצי, משום שהמולד היה בכ"א שעות, שזה פחות מיום, ומוסיפים עוד יומיים.

החשבון ביתר פירוט (מועתק מספר ברכת כהן מאת הגרש"ב הכהן דויטש שליט"א): אם מולד תשרי של השנה הקודמת (המעוברת) היה בליל שבת, מולד שנה זו הינו יום ה' כ"א שעות תקפ"ט חלקים, והמולד של סוף השנה הנוכחית הוא יום ג' ו' שעות שפ"ה חלקים (דהיינו ד"ח ותתע"ו לאחר הכ"א תקפ"ט), ובחשבון הימים אילו היתה זו שנה פשוטה של ששה חודשים מלאים וששה חסרים הלא היה נופל ר"ה ביום ב' (ארבעה ימים לאחר ר"ה הקודם שהיה ביום ה'), וא"כ כשבשנה זו אנו ממלאים עוד ב' חדשים הוא מתאחר ליום ד', והשתא כיון שנתבאר שהמולד הוא בג' ו' שפ"ה נמצא שאין בין תחילת ר"ה ובין המולד אלא פחות מ"ח שעות. [וברש"י כתב דבכה"ג אם נמלא עוד ב' חדשים יקדם המולד לר"ה ביום ומחצה, וזהו תימה דהלא כמשנ"ת בכה"ג אינו מקדים אלא ב"ח שעות, וצ"ל דרש"י לא נחית כאן ליתרון השעות והחלקים של ח' שעות ותתע"ו חלקים.]

ד. עולא

עולא ביאר **שהטעם** שאין עושים פחות מארבעה חודשים מעוברים, מפני שלא נראה לחסר יותר משמונה חודשים בשנה.

אחרי שנה רגילה אם מחסרים שמונה חודשים אזי המולד **יאהר שני ימים** אחרי ראש השנה, שהרי בשנה רגילה המולד הוא ד"ח תתע"ו, לאחר שנה נוספת המולד יוצא ביום ראשון.

בשנה כסידרה (אחרי שראש השנה הקודם היה בשבת) ראש השנה יוצא ביום רביעי, ובשנה שלאחריה יצא ר"ה ביום ראשון, בזמן המולד. אם מחסרים יותר משמונה חודשים אזי ראש השנה יקדם שלושה ימים לפני זמן המולד.

הגמ' הקשתה שגם אם מחסרים רק שמונה חודשים, הרי המולד יאהר ביומיים, ותירצה שהשנה לפנייה היתה מעוברת, וחודש העיבור הוא מלא.

בשנה שלפניה היה **יום מיותר**, בחודש העיבור המלא, ואת היום הזה **משלימים** עם חודש חסר, ועוד חודש חסר גורם **לשינוי של יום אחד** ועל זה האנשים סוברים איתחזוי איתחזי, שבי"ד ראו את הלבנה למרות שהציבור לא ראו אותה.

אם השנה הקודמת היתה מעוברת, וחודש העיבור היה מלא, אז ראש השנה יוצא ששה ימים לאחר ראש השנה הקודם לו, והמולד הוא הכ"א תקפ"ט. ראש השנה היה בשנה הראשונה ביום ששי, וחסר חצי יום לקביעות המולד. כאשר יעשו שמונה חודשים חסרים השנה תהיה 50 שבועות ויומיים, דהיינו ראש השנה יקדם לקביעות המולד יומיים. כיון שיש חצי יום מיותר יוצא שראש השנה יקדם למולד רק יום אחד, ועל יום אחד לא מרנני אינשי.

ה. במאי קמיפלגי

הגמ' אומרת שמחלוקתם של רב הונא ועולא **תלויה במח' ת"ק ורשב"ג** אם החודש הנוסף בשנה מעוברת הוא של **30 יום** בדווקא או שאפשר לעשותו **גם 29 יום**.

אם שייך שחודש העיבור יהיה 29 יום אז שייך **שישאר יום אחד** מזמן המולד של השנה הקודמת, ואז יצטרכו להוסיף יום בשנה הנוכחית, ואפשר להוסיף עוד יום נוסף, וכך ישנם שמונה חודשים מעוברים בשנה הנוכחית. זו שיטת רב הונא.

עולא סובר שלא שייך שיהיו שמונה חודשים מעוברים, כי גם אחרי שנה מעוברת הרי חודש העיבור הוא 30 יום ולא נשאר יום מיותר, וממילא יוצא **שלא ייתכן** שהיה יום נוסף מהשנה הקודמת, ולכן הוא מסביר את המשנה **בדין אחד** - אין פוחתין מארבעה חודשים המעוברים בשנה בגלל שאין מוסיפין על שמונה חודשים חסרים, ולא שייך שיהיו שמונה חודשים מלאים ואי אפשר שהמשנה תגיד כזה דין. למעשה אין מוסיפים על שבעה חודשים מלאים, שהרי אחרי שנה מעוברת אין יום מיותר (מפני שהחשבון שלנו מסודר).

ו. שיטת רש"י בכתב יד (מהדורה קמא, מובא בשמ"ק). שיטה זו חשובה להבנת תוס'

רש"י בכ"י נוקט **שהשנה הנוכחית** היא השנה המעוברת, והסיבה שהגמ' קוראת לה שנה קודמת משום שניסן הוא ראש השנה לחודשים, והוא הקובע לענין העיבור, שניסן צריך

להיות באביב. כעת, אוחזים בסוף השנה, ודנים בראש השנה של השנה הבאה, ולכן קוראים לעיבור השנה הזו שהשנה הקודמת מעוברת. הקושיות של תוסי' הינן על השיטה הזו, ולא על רש"י שלפנינו. תוסי' מחשב את המולדות בצירוף הסיבות הנוספות לדחיית קביעת ראש השנה, ראה לעיל פרק ג.

ז. רב הונא

אם המולד הקודם היה בתחילת ליל שבת, אזי בשנה רגילה המולד הוא ביום רביעי ח' תתע"ו, ובשנה מעוברת המולד הוא הכ"א תקפ"ט. לפי רש"י בכ"י דנים גם על **שעת ראית הירח**, ובשנה רגילה הירח נראה עוד ביום רביעי, אבל בשנה מעוברת הירח לא נראה ביום חמישי אלא רק בליל יום ששי, שהרי בארץ ישראל הירח נראה שש שעות אחרי המולד, וזה גם קובע את הזמן של ראש השנה.

בשנה כסידרה ראש השנה חל ביום רביעי, ואז אם מעברים עוד שני חודשים (כך שיהיו שמונה חודשים מעוברים) ראש השנה יהיה ביום ששי, ואז המולד מקדים ביומיים את ראש השנה.

אם **מעברים** את השנה ומוסיפים **חודש חסר** של 29 ימים, אז ראש השנה יחול ביום חמישי, ואם מעברים עוד שני חודשים הוא יחול בשבת. מכיון שבשנה מעוברת הירח **נראה** רק ביום ששי, יוצא שראש השנה נקבע רק יום אחד אחרי ראית הירח החדש בפועל, והפרש של יום אחד לא מפריע.

החשבון ביתר פירוט: שנה כסידרה היא 50 שבועות ועוד ארבעה ימים, כך שאם ראש השנה הקודם היה בשבת כעת יחול ראש השנה ביום רביעי.

אם ישנם עוד שני חודשים מלאים אזי השנה היא 50 שבועות ועוד ששה ימים, ואז ראש השנה יחול ביום **ששי** במקום ביום רביעי. מכיון שהמולד חל ביום רביעי אז קביעת ראש השנה מתאחרת שני ימים אחרי המולד, ואת זה לא עושים.

אם מעברים את השנה אז במקום 50 שבועות וארבעה ימים ישנם 54 שבועות וחמישה או ששה ימים. אם מוסיפים **חודש חסר**, של 29 יום, אז השנה היא 54 שבועות וחמישה ימים. ואז ראש השנה יחול ביום חמישי. אם מעברים עוד שני חודשים, אז ראש השנה **נדחה בעוד יומיים**, והוא יחול בשבת. כך השנה הבאה היא באותו היום בשבוע של השנה הקודמת, משום שהשנה היא 55 שבועות בדיוק. וכמו שראש השנה הקודם היה בשבת, כך ראש השנה הזה חל גם כן בשבת. המולד היה **בסוף יום חמישי**, ובגלל שהירח מכוסה עוד שש שעות יוצא **שראו את הירח** רק ביום **ששי**, ואז ראש השנה הוא רק יום אחד אחרי ראית הירח, וזה בסדר.

ברש"י (בשמ"ק) החשבון מובא באופן קצת שונה, הוא מחשב חודש מלא כנגד חודש חסר, שהרי חודשיים של הלבנה הם ביחד 59 ימים. רש"י כותב שאם מעברים שמונה חודשים **מוציאים** ארבעה מלאים מול ארבעה חסרים, ואח"כ **נשארו** עוד ארבעה חודשים מלאים נוספים. אם זו שנה מעוברת (וחודש העיבור חסר) ישנם חמישה חודשים חסרים, ומוציאים מולם חמישה חודשים מלאים, ונשארו רק שלושה חודשים מלאים מיותרים.

מתוך שלושה חודשים המלאים אחד הוא צריך להיות מלא, ויש בעיה רק ביומיים מיותרים, ומכיון שהמולד נדחה גם כ"א שעות, ושש שעות הוא מכוסה, יוצא שנשאר רק יום אחד מיותר.
תוס' מאריך בפרטי החשבון וזמני המולדות, ומקשה מהחשבונות של הדחיות (ראה לעיל פרק ג).

ח. עולא

עולא מעמיד את המשנה **כטעם** לדין, שלא עושים פחות מארבעה חודשים מלאים מפני שלא נראה שיהיו יותר משמונה חודשים חסרים.
אם עושים שמונה חודשים חסרים, במקום ששה חודשים חסרים שצריכים להיות בשנה כסידרה, אז יש בעיה של יומיים, שראש השנה קודם למולד יומיים. אם השנה היא יומיים פחות אז ראש השנה יהיה ביום שני, וכיון שהמולד הוא ביום רביעי אז ראש השנה מקדים את המולד ביומיים.
כאשר השנה היתה מעוברת, וחודש העיבור היה מלא אז יש חצי יום מיותר והמולד יוצא ביום ה', ואז אם יחסירו עוד שני חודשים המולד הוא רק יום וחצי אחרי ראש השנה. ראש השנה יחול ביום רביעי, והמולד הוא ביום חמישי.
רש"י הקשה ששכ"ס רואים את הלבנה רק ביום שישי, ושוב יש הפרש של יומיים לזמן ראיית המולד.
תוס' (בשמ"ק אות ד) תירץ זאת שהמולד שעבר לא היה בתחילת ליל שבת, אלא ביום ו' שעה י"ח, תוס' הכ"א תקפ"ט נמצא המולד בשנה זו חל ביום ה' ט"ו שעות תקפ"ט חלקים, והירח נראה שש שעות לאחריו שזה עדיין ביום ה'.

פרק ה – דעת אחרים

החשבון של אחרים, דאין בין עצרת לעצרת אלא ארבעה ימים מסתדר ברוב השנים. כיון שההפרש (הממוצע) בין מולד הלבנה למשנהו הוא כ"ט ימים י"ב שעות ו-תשצ"ג חלקים, אי אפשר לחשב את המולד לפי ימים שלמים, וגם לא לפי חצאי ימים. ההפרש **מצטבר** לעוד חלקי שעות, שהם מצטברים **ליום אחד** כל שלש שנים ועוד יום נוסף כל שלושים שנה, **בנוסף** לחשבון הרגיל שהוא כולל את הארבעה ימים הנ"ל. על זה מתרצת הגמ' משום דליתיה בכל שנה לא קחשיב.
חודש של לבנה הוא כ"ט ימים י"ב שעות ו-תשצ"ג חלקים. כיון שלא עושים חודש לחצאי ימים, קובעים חודש כ"ט או ל' יום. חודש הוא ארבעה שבועות ויום אחד או יומיים. אם עושים את השנה כסידרה, שחודש אחד מלא וחודש אחד חסר, יוצא ששנה היא 354 יום, שזה 50 שבועות ו-4 ימים, וזה **ההפרש** בין עצרת לעצרת.
שנה כסידרה מסתדרת עם חודש שהוא כ"ט ימים י"ב שעות, ועדיין נשארו תשצ"ג חלקים בכל חודש, שהמולד 'מתקדם'. אותם תשצ"ג חלקים מצטברים לשמונה שעות ו-תתע"ו חלקים בכל שנה.

שמונת השעות מצטברים ליום אחד כל שלש שנים, ו-תתע"ו החלקים מצטברים לעוד יום נוסף כל שלושים שנה (ועדיין נותרת שארית של 360 חלקים).

יומא דשעי משמעותו היום שמצטבר בגלל הפרש השעות, ההפרש של שמונה שעות, והוא בא כל שלש שנים. יומא דתלתין שנין הכוונה היום שבא פעם בשלושים שנה, שמצטבר בגלל הפרש החלקים.

התקשיתי, הניחא יומא דתלתין שנין לא קחשיב, שהוא בא רק פעם בשלושים שנה; אבל יומא דשעי בא כל שלש שנים, והוא שכית, אמאי לא קחשיב. לכאורה משמעות הלשון 'אין בין עצרת לעצרת' היא על **קביעות**, ודבר שנדחה אחת לשלש פעמים לא נראה כקביעות.

[גם אם ננקוט דחיה בגלל מולד זקן, זה לא ישנה את המצב שדוחים אחת לשלוש שנים, משום שכל ההבדל הוא באיזו שנה דוחים, אבל בסופו של דבר יוצא שדוחים כל שלש שנים.]

מבואר שדעת אחרים היא **שאינ לבית דין רשות** לשנות את קביעות החודש, בין לקדשו ובין לעברו, דאין מעברין ואין מקדשין את החודש לצורך. אולי זהו החידוש לדעת אחרים, ומה שנקטו בלשון 'אין בין', זה חלק מהסוד של עיבור השנה, שאמרו את דבריהם בקיצור דברים וברמזים.

ובאמת הדברים כבר נזכרו ברש"י (סוכה נד, ב ד"ה אלא) ובתוס' (שם ד"ה אלא), דקסבר אין מעברין את החודש לצורך.

פרק ו - ערכין יב, א - יג, א - שמעתתא דיובלות

א. פתיחה

הגמ' (יא, ב) הביאה ראייה לדין שירה בעולת נדבת ציבור מברייתא העוסקת בזמן חורבן הבית, וכן בהמשך (יב, א) מובאת אותה ברייתא לראיה לדין שירה בנסכים הבאים בפני עצמן: ת"ש רבי יוסי אומר מגלגלין זכות ליום זכאי וכו', אמרו כשחרב הבית בראשונה אותו היום תשעה באב היה ומוצאי שבת היה ומוצאי שביעית היה ומשמרתו של יהויריב היתה וכו', וכן בשניה. הסוגיא כאן (יב, א גופא - יג, א מתני') עוסקת בחשבון השמיטין והיובלות, לראות שחורבן בית המקדש אכן היה במוצאי שביעית.

ב. מבוא

אפשר לדון בהרבה פרטים בסוגיות, ולהגיע מתוך כך לשאלות רבות בענין דיני שמיטה ויובל, וגם לכמה השלכות הלכה למעשה בזמנינו. כגון: האם חשבון היובל ממשיך היום, האם דין שמיטה כיום הוא מדאורייתא או מדרבנן, האם דין שמיטת כספים בחו"ל הוא מדאורייתא או מדרבנן ועוד.

בכדי לרדת לעומקם של הסוגיות, יש לדקדק היטב בכל הפרטים, ולבדוק זאת ביחד עם מקומות אחרים בש"ס. לדוגמא, בספר ברכת כהן מובאת כאן מערכה שלמה על סוגיא במס' עבודה זרה. לא נתעכב כאן בעניינים אלו. בניגוד לענייני קידוש החודש, הדורשים הקדמות רבות, החשבונות כאן הינם מקומיים, ואפשר להבינם מתוך הסוגיא עצמה בלי להסתבך. גם כאן אכתוב ואבאר את החשבונות בקיצור, בכדי להקל על מהלך המחשבה ועל הזיכרון. מובן שבספרים אחרים, כגון ספר שיעורי היום, החשבון מובא ביתר פירוט, ובהסבר נרחב.

ג. בארבע עשרה שנה

כידוע, כמה שנים לפני חורבן הבית היתה גלות החרש והמסגר, וגם יחזקאל הנביא גלה איתם. כתוב ביחזקאל (מ, א) בעשרים וחמש שנה לגלותינו בראש השנה בעשור לחדש, בארבע עשרה שנה אחר אשר הוכתה העיר. השנה הזו היתה שנת היובל (שנה שראש השנה בעשור לחדש, יום הכיפורים של היובל נקרא גם ראש השנה), והיא 14 שנה אחרי חורבן הבית, ו-25 שנה אחרי גלות החרש והמסגר.

יובל היא תמיד אחרי שנת השמיטה, 14 שנה הן שני שבועות של שמיטה, אבל חסרה שנה נוספת בשביל שנאחז בשנה הראשונה של השמיטה. משנה ראשונה של שמיטה לשנה ראשונה בשמיטה שאחריה עוברים שמונה שנים ולא שבע. ועל זה מתרץ רבינא שכוונת הפסוק 14 שנה אחרי השנה שבה הוכתה העיר, ואז בעצם יש 15 שנה.

יובל הוא 50 שנה, 7 שמיטות הן 49, ועוד שנת היובל. אם יחזקאל עמד 15 שנה אחרי חורבן הבית, יוצא שבית המקדש חרב בשנת 36 ליובל (מחשבים גם את שנת ה-50 עצמה, וזה בעצם $36=51-15$). שנת 35 היתה שנת שמיטה החמישית באותו יובל, וביהמ"ק נחרב שנה אחריו.

ד. בעשרים וחמש שנה

יחזקאל עמד בשנת ארבע עשרה לחורבן שהיא 25 שנה לגלות החרש והמסגר. אם אמרנו ששנת 14 היא אחרי שנת החורבן, ובעצם היא שנת 15, יוצא שהחורבן היה 10 שנים אחרי גלות החרש והמסגר ($10=15-25$).

ישנה מימרא גלו בשבע גלו בשמונה גלו בי"ח גלו בי"ט, השנים האלו הן מספר השנה שבו גלו, כאשר מתחילים לספור מאיזו שנה מסויימת לפי חשבון שיפורט להלן. בפשטות מדובר על שתי גלויות (הגמ' לקמן תדון אם שנת 19 היא גלות נפרדת או אותה גלות של שנת 18), המספר הנמוך הוא גלות החרש והמסגר, והמספר הגבוה הוא שנת החורבן, שנת שבע לחשבון אחד היא שנת שמונה לחשבון השני, שנת י"ח לחשבון הראשון היא שנת י"ט לחשבון השני.

ההפרש בין שבע לי"ח הוא 11, ההפרש בין שמונה ל-י"ט הוא גם כן 11, ולעיל אמרנו שההפרש הוא רק עשר ולא 11.

ועל זה הגמ' מתרצת שגם המנין 25 שמובא ביחזקאל הוא מלבד השנה שגלו בה, ויוצא שגם ב-25 ישנה שנה נוספת, וההפרש בין 26 ל-15 הוא 11 ולא 10.

ה. תרי גלויות הו

במימרא איתא גלו בשמונה עשרה גלו בתשע עשרה, ופשטות הן שתי גלויות, בנוסף על הגלות של 7-8, יוצא סה"כ שלש גלויות הו. זה ודאי שחורבן הבית היה בגלות האחרונה, ואז גם אחרי שאומרים שהמנין של 25 הוא מלבד השנה שגלו בה, לפי רבינא עדיין חסרה שנה, שהרי משמונה ועד 19 ישנן 11 שנה.

ועל זה מתרצת הגמ' תרי גלויות הו, הגלות של שנים 7-8, והגלות של שנים 18-19. הגלות של שנת 18 היא אותה גלות של שנת 19, וכפי שיפורט.

בשנה הרביעית למלכות יהויקים מלך יהודה מלך נבוכדנצר מלך בבל. החשבונות הינם למלכות נבוכדנצר או לשנה אחרי שהוא מלך, משום שבשנה הזו הוא כבש את יהויקים בפעם הראשונה. כך, בהפרש של שנה אחת מדובר על אותה גלות, שביעית לכיבוש יהויקים היא שמינית למלכות נבוכדנצר. 18 לכיבוש יהויקים היא 19 למלכות נבוכדנצר, וההפרש הוא רק 11.

בשנה שניה למולכו כבש את יהויקים, אחרי שלש שנים יהויקים מרד בו למשך שלש שנים נוספות, ואח"כ נבוכדנצר כבש שוב את יהויקים, העביר אותו ממלכותו והמליך את יהויכין בנו במקומו. באותה שנה הוא הגלה את החרש והמסגר. השנה הזו היא שביעית לכיבוש יהויקים ($3+3+1=7$), והיא שנה שמינית למלכות נבוכדנצר.

ו. וכן בשניה

הברייתא אמרה וכן בשניה, דהיינו שאותם דברים המפורטים בברייתא שאירעו בחורבן בית ראשון היו גם בחורבן בית שני.

בית שני היה קיים 420 שנה, 400 שנים הם 8 יובלות, ועוד 20 שנה הם 2 שמיטות ו-6 שנים, וא"כ כיצד ניתן לומר שבית שני חרב במוצאי שביעית.

מתרצת הגמ' אתיא כרבי יהודה ששנת היובל עולה לכאן ולכאן, ששנת היובל נמנית גם כשנה ראשונה לשמיטה. א"כ משמונה יובלות תוריד 8 שנים, כי כל יובל הוא שנה אחת פחות (49 שנים ולא 50), וא"כ תוסיף 8 ל-6 השנים הנותרות יצא 14 שנים שהן שתי שמיטות.

ברור ש-420 שנה הן מלבד שנת החורבן עצמה, שהיא היתה בשנה הבאה, שנה אחרי שמיטה. לבל נטעה כי בחשבון של בית המקדש הראשון (לקמן) לא מוסיפים שנה, ומנין השנים הוא לשנת החורבן עצמה.

ז. בראשונה לא משכחת לה

אי מוקמינן כרבי יהודה, לא משכחת לה בראשונה דחרוב במוצאי שביעית בשנה ה-36 ליובל, וכפי שיפורט.

כתוב בברייתא 17 יובלות מנו ישראל, לרבנן 17 יובלות הם 850 שנה ($17 \times 50 = 850$), ולרבי יהודה הם 833 (17×49).

בית המקדש הראשון נבנה 480 שנה אחרי יציאת מצרים, פחות 40 שנה שהיו במדבר, הם 440 שנה אחרי שבני ישראל נכנסו לארץ. בית המקדש עמד 410 שנים. יוצא שהחורבן היה 850 שנה אחרי שנכנסו לארץ.

יחזקאל אמר שהוא עומד 14 שנים אחרי החורבן, ואז היה שנת היובל. מכיון שמנו יובלות רק 14 שנים אחרי שנכנסו לארץ (7 שכבשו ו-7 שחילקו), אליבא דרבנן החשבון מסתדר מצויין. אבל לרבי יהודה יש עוד 17 שנה מ-17 יובלות, תפחית 14 לשני שמיטות ויוצא שביהמ"ק נחרב בשנה שלישית לשמיטה, וגם יחזקאל לא עמד בשנת היובל. על זה עונה הגמ' בהנך שני דאגלינהו סנחריב לא קא חשיב, ויש ברש"י שני פירושים לתשובת הגמ' (ראה לקמן), ועכ"פ יוצא שהיו כמה שנים שלא חישבו ואז החשבון יוצא גם אליבא דרבי יהודה.

ח. שני דאגלינהו סנחריב

הפשטות היא שגם באותם שנים מנו יובלות (לקדש בהן שמיטין), וכן החשבון אליבא דרבנן. הגמ' מחדשת דלרבי יהודה באותם שנים לא מנו יובלות. הפירוש הראשון ברש"י שמדובר על שלש שנים שנבוכדנצר צר על ירושלים, ורש"י הקשה: א. אמנם יוצא מוצאי שביעית, אבל לא יוצא ש-14 שנים אח"כ היה יובל כמו שכתוב ביחזקאל. ב. הרי בשנות הגלות של עשרת השבטים לא מנו יובלות אליבא דרבי יהודה. ג. איך אפשר להוציא שלוש שנים מאמצע החשבון ואח"כ להמשיך מאותו מקום, לכאורה צריך להתחיל מהתחלה.

הפירוש השני של רש"י, וכן תוס', הוא שמדובר על 90 השנים של גלות עשרת השבטים (שאינו כל יושביה עליה). יש מקור לכך שירמיהו הלך והחזירם, וזה היה בשנה ה-18 ליאשיהו מלך יהודה. יאשיהו מלך 31 שנה, כך שנשארו עוד 14 שנה (צריך לחשב גם את שנת ה-18 עצמה). עוד 11 שנים של יהויקים ויהויכין (התבארו לעיל), ואח"כ 11 שנים של צדקיהו (צדקיהו מלך אחרי גלות החרש והמסגר עד החורבן). צירוף כל השנים ביחד הוא 36 (36=14+11+11), ו-14 שנים אח"כ היה יובל, ואז היתה נבואת יחזקאל.

ט. תירוצים נוספים

מובאים בגמ' עוד שני תירוצים לברייתא וכן בשניה. אבי"ע דקאי על שאר הדברים שנאמרו בברייתא ולא על החשבון של מוצאי שביעית, ואבי"ע אליבא דרבנן, ותוריד שש שנים בתחילת בנין בית שני, שבהם לא מנו שמיטין ויובלות, משום שעזרא הסופר הגיע שש שנים מאוחר יותר.

י. שנות כיבוש הארץ

בסיום כיבוש הארץ אמר כלב בן יפונה שהוא בן 85, והוא היה בן 40 כאשר שלחו אותו לרגל את הארץ. שליחת המרגלים היתה בשנה שניה ליציאת מצרים, והם היו במדבר עוד 38 שנה. אם כלב היום בן 85, אז שליחת המרגלים היתה 45 שנה לפני כן, כשהוא היה בן 40, וזה היה בשנה השניה ליציאת מצרים, יוצא שעכשיו אוחזים שבע שנים אחרי הכניסה לארץ (7=45-38).

אילו פינו מלא שירה כים לא נוכל להודות כראוי, על כל הטוב אשר גמלני, מעודי ועד הלום, שזיכני לשבת באהלי תורה חשובים, לדלות ולהשקות מתורת רבותינו שליטי"א. זיכני ה' ית', שראשיתם של דברים אלו התקבלו בחיבת הקודש ובברכה, ונלמדו על ידי רבים וטובים.

ראשיתם של דברים אלו הינם דפי מבוא והקדמה לסוגיות במסכתות ערכין וראש השנה, כאשר למדנו אותם בחבורה. חיבת הקודש שהיתה לציבור, ההנאה שהפיקו מדפים אלו, התגובות הנלהבות, הראו את הצורך להפיצם ברבים, למרות היותם פשוטים וברורים לכל מי שעוסק בנושא קידוש החודש.

תודתי נתונה לכל העוזרים והמסייעים, שהוזכרו בסיפרי 'שבילי דירחא'. ישר כח למו"ר ראש ישיבת מיר הגאון רבי אליעזר יהודה פינקל שליטי"א, ראש החבורה בזמנו, העומד ומכוון, דורש ומלמד, ומביא את הלימוד שלנו אל קיומו. החבורה לא היתה קיימת בלי הכוונתו ותמיכתו של מו"ר ראש הישיבה הגאון רבי נתן צבי פינקל זצ"ל, שעמד ותמך, הנחה והוליד, דרש ודירבן, ובזכותו מבצר התורה 'מיר' פועל במתכונתו הכל כך מיוחדת.

תדפיס זה הינו קיצור ותימצות הדברים הנוגעים לסוגיא אחת, ונשמטו ממנו הרבה פרטים הנוגעים לסוגיות אחרות. אריכות הדברים נמצאת בסיפרי 'שבילי דירחא'.

אין כאן מטרה לחדש חידושים בסוגיות הסבוכות הללו, אלא ללמוד את פשטם של הדברים, ולהבינם כראוי, וכדברי תוס' רי"ד (ר"ה כג, ב בדפי הרי"ף): 'וכלל אומר כי הדברים האלה הם תלויים בחכמת השמים, ומי שלא יהיה בקי בחכמת השמים לא ידע אלה הסודות'.

כשלומדים שור שנגח את הפרה, כולם יודעים מה זה שור ומה זו פרה, כולם יודעים ששור נוגח את הפרה ועושה לה חור בבטן. הגמ' מגיעה אחרי זה, למי שכבר יודע. אנחנו לומדים בגמ' את הדינים של השור והפרה.

הנושא של קידוש החודש קצת פחות מוכר. כולם יודעים מה זה שמש ומה זה ירח, כולם יודעים שיש לוח שנה, ושחודש ניסן מגיע באביב. אבל לא כולם יודעים איך עושים את זה. הגמ' מגיעה בעיקר ללמד אותנו את הדינים, כאשר חלק מהדינים באים אחרי הידיעות האסטרונומיות של **מהלכי השמש והירח**.

בתפילת השיבה שופטינו כבראשונה, שנזכה לשמוע את קידוש החודש מפי יושבי לשכת הגזית, בביאת משיח צדקינו בב"א.

א. י. ג.

כל הזכויות שמורות למחבר
אברהם יעקב גולדמיץ
רח' בית וגן 17 ירושלים 96463

ר' פנחס ור' חלקיה בשם ר' סימון; מתכנסין מלאכי השרת אצל
הקב"ה ואומרים אימתי ראש השנה, והוא אומר ולי אתם שואלים!
אני ואתם נשאל לבית דין של מטה, שנאמר בכל קראנו אליו.
(ילקוט שמעוני תהילים רמז תתלא)